ILK ZAMONAVIY DAVRDA QUL SAVDOSI VA UNING GEOGRAFIK SHARHI

Normurodov Botir Jobir o'g'li
O'zMU Tarix fakulteti magistranti
Elektron pochta: botirnormurodov97@gmail.com
Tel:+998979509848

Received: 16.08.2025
Revised: 18.08.2025
Accepted: 19.08.2025
Kalit so'zlar:
transatlantik qul savdosi, majburiy migratsiya, mustamlakachilik ekspansiyasi, uch tomonlama savdo, irqiy qullik, afrika diasporasi, global tarix.

Annotatsiya
Ushbu tezis 12 milliondan ortiq afrikaliklarni Amerikaga ko'chirib yuborgan transatlantik qul savdosini (XVI-XIX asrlar) o'rganadi. U Yevropa, Afrika va Amerika qit'alari o'rtasidagi uchburchak savdoni tahlil qilib, mustamlakachilik kengayishi, iqtisodiy motivlar, demografik ta'sirlar va global tarix va mustamlakachilik merosini shakllantirgan irqiy ierarxiyalarning o'rnatilishini ta'kidlaydi.

Qul savdosi atamasi odamlarni mulk sifatida qo'lga olish, tashish va sotishning uyushgan tizimiga ishora qiladi, ayniqsa XVI – XIX asrlar oralig'ida, Atlantika okeani bo'ylab qul savdosi global savdoning markaziy tarkibiy qismiga aylangan. Iqtisodiy talab va mustamlakachilik ekspansiyasidan kelib chiqqan qul savdosi Atlantika okeani bo'ylab taxminan 12-15 million afrikaliklarning Amerikada qul bo'lib ishlash uchun keng ko'lamli majburiy ko'chishi bilan tavsiflangan. Bu savdo uch tomonlama xususiyatga ega bo'lib, uchta asosiy geografik mintaqani o'z ichiga olgan: Yevropa, Afrika va Amerika. Portugaliya, Ispaniya, Britaniya, Fransiya va Gollandiya kabi Yevropa davlatlari bu tizimni boshlash va qo'llab-quvvatlashda, qul mehnatiga tayangan ulkan dengiz imperiyalarini barpo etishda muhim rol o'ynagan. Afrika qirg'oqbo'yi mintaqalari, ayniqsa G'arbiy Afrika qirg'oqlari bo'ylab, shu jumladan hozirgi Senegal, Gambiya, Nigeriya, Gana, Benin va Angola - ko'pincha Afrika vositachilarining murakkab tarmog'i, urushlar va reydlar orqali qul bo'lgan odamlarning asosiy manbalari bo'lib xizmat qilgan. Keyinchalik bu shaxslar Karib dengizi orollari, Braziliya, Shimoliy Amerika va Lotin Amerikasining boshqa qismlariga olib ketilib, u yerda shakar, paxta va tamaki plantatsiyalarida ishlashga majbur qilingan.

Ushbu odam savdosi tizimi nafaqat ilk zamonaviy dunyoning demografik va iqtisodiy xaritalarini o‘zgartirdi, balki asrlar davomida davom etgan irqiy ierarxiya va mustamlakachilik ekspluatatsiyasiga asos soldi. Qul savdosining geografik miqyosi uning tizimli tabiatini ochib beradi - qit’alar va iqtisodlarga ta’sir qiladi va global tarixni chuqur va uzoq davom etadigan shakllarda shakllantiradi. Qullik turli ko‘rinishlarda insoniyat tarixining ko‘p qismida mavjud bo‘lib, ko‘pincha urushlar, diniy mojarolar yoki ijtimoiy ierarxiyalar kabi vaziyatlardan kelib chiqqan. Biroq, Amerikada, xususan, Qo‘shma Shtatlarda hukmronlik qilgan irqiylashtirilgan va irsiy qullik tizimi avvalgi amaliyotlardan sezilarli darajada ajralib chiqdi. XV asrgacha irqiy o‘ziga xoslik bilan bog‘liq umrbod qullik nisbatan kam uchraydi. Bu tizim Yevropa davlatlarining Amerika qit’asiga kengayib, mahalliy aholini o‘ziga bo‘ysundirish uchun harbiy bosqin va majburlash usullaridan foydalanishi natijasida shakllana boshladi. Amerika qit’asining tub aholisi birinchi bo‘lib Yevropalik mustamlakachilar tomonidan majburiy mehnatga va ommaviy qullikka duchor bo‘ldi. Biroq, yangi paydo bo‘lgan kasalliklar, urushlar, ochlik va shafqatsiz mehnat sharoitlari tufayli keng tarqalgan o‘lim tufayli mahalliy aholi keskin kamaydi. Ushbu demografik inqiroz mustamlaka plantatsiyalari va aholi punktlarida ishchi kuchiga bo‘lgan talabni qondirish uchun qul bo‘lgan afrikaliklarga bo‘lgan ishonchning kuchayishiga yordam berdi va bu transatlantik qul savdosining keng miqyosda boshlanishini belgilab berdi.

Iqtisodiy motivlar va Amerikadagi mustamlakachilik korxonalaridan maksimal foyda olish istagi bilan Yevropa mustamlakachi davlatlar Afrikaga qul mehnatining asosiy manbasi sifatida tobora ko‘proq murojaat qilishdi. Kasallik va mojarolar tufayli Yangi Dunyodagi tub aholi soni kamayib ketganligi sababli, yangi, ishonchli ishchi kuchiga talab kuchaydi. Bunga javoban, keng ko‘lamda okean bo‘ylab qul savdosi o‘rnatildi – bu afrikaliklarning muntazam ravishda o‘g‘irlanishi, odam savdosi va irqiy ayirmachilikka bog‘liq edi. Bu shafqatsiz jarayon insoniyat tarixida misli ko‘rilmagan bir voqea bo‘ldi: hech qachon bunchalik ko‘p odamlar - taxminan 12,5 million kishi o‘z vatanlaridan zo‘rlik bilan ko‘chirilmagan va bunday g‘ayriinsoniy sharoitlarda bunchalik katta masofalarga olib ketilmagan edi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Akers R. L. The Criminal Justice System: An Introduction. – New York: McGraw-Hill, 2012. 451 p.
2. Aksoy S. Atlantik Kölelik Ticareti ve Afrikalıların Göçü. – İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2010. 15 sayfa.
3. Anderson R. Slavery in the New World: The Economic and Social Impacts. – London: Routledge, 2008. 15 p.
4. Arendt H. The Origins of Totalitarianism. – New York: Harcourt Brace, 1951. 450 p.
5. Baker C. The African Slave Trade. – Oxford: Oxford University Press, 2000. 10 p.
6. Bales K. The New Slavery: A Report on Human Trafficking in the 21st Century. – New York: Free Press, 2004. 275 p.
7. Banton M. Racial Theories. – Cambridge: Cambridge University Press, 198. 09 p.
8. Barzini L. The Italians. – New York: Pantheon Books, 199. 22 p.
9. Beckert S. Empire of Cotton: A Global History. New York: Vintage Books, 2014. 512 p.
10.